

КАЛЫГУЛ БАЙ УУЛУНУН ЧЫГАРМАЧЫЛЫГЫНДАГЫ АДАБИЙ – ТЕОРИЯЛЫК МАТЕРИАЛДАРДЫН ОКУУЧУЛАРГА МААЛЫМАТ БЕРГЕН БАГЫТЫНА КАРАЙ БӨЛҮШТҮРҮЛҮШҮ

РАСПРЕДЕЛЕНИЕ ЛИТЕРАТУРНО-ТЕОРЕТИЧЕСКИХ МАТЕРИАЛОВ В ТВОРЧЕСТВЕ КАЛЫГУЛ БАЙ УУЛУ ПО ИНФОРМАЦИОННЫМ НАПРАВЛЕНИЯМ УЧАЩИМСЯ

Түйүндүү түшүнүктөр: адабий эстетикалык, адеп-ахлак, ык-усулдар, «Калыгул олуя», «бий», сүрөттөөлөр, элестүү сөздөр, фразалар.

Ключевые слова: литературно-эстетический, нравственный методы, «мудрец Калыгул», «бий», описания, образные слова, фразы.

Кандай сабак болбосун мугалимдин аракети окуучулардын эстетикалык түшүнүктөрүн ачууга багытталууга тийиш, б. а. Калыгул Бай уулунун чыгармачылыгына байланышкан адабий-теориялык булактарды жаттап айтып бергенине караганда алардын өздөрүн көрсөтө ала турган чыгармачылыктарына басым коюу, ар бир айтылган ойду белгилүү бир аргументтер менен далилдөөгө шарт түзүү, анда ар бир окуучунун өз алдынчалыгын ачып көрсөтүү сыяктуу мугалимдин аракеттери, мактоо сөздөрү окуучулардын эстетикалык ой жүгүртүүлөрүн өркүндөтүүгө багыт алганы маанилүү орунду ээлейт. Практика көрсөткөндөй, сабакта окуучулардын ойлонуусуна эркиндик түзүү - алардын теманын тегерегинде гана өз пикирлерин айтууга ыңгайлуу шарт түзбөстөн, ошол өздөрү «аныктап» алган көз караштарды ар кандай таяныч материалдар - туюнтма белгилер, таяныч таблицалар аркылуу көрсөтүүгө да мүмкүнчүлүк берет.

Мугалим класстагы окуучуларды үч же беш топко бөлгөнү ыңгайлуу, т. а. аларга Калыгул Бай уулунун чыгармачылыгына байланышкан адабий-эстетикалык көз карашын билдирген адабиятчылардын, философтордун, ж. б. алардын чыгармачылыгына карата өз пикирин билдиргендердин жазгандарын аталган топторго маанисине карай таркатма материал катары берүүгө тийиш. Маселен, үч топко бөлүштүрүүдө акындардын чыгармачылыгына арналган адабий-теориялык материалдар окуучуларга маалымат берген багытына карай үчкө бөлүштүрүлгөнү керек:

1) Акындын өмүрү жана чыгармачылыгына байланышкан маалыматтар. Бул маалыматтар акындын өмүр таржымалы, тарыхый баскан жолу, чыгармачылык бөтөнчөлүгү, адабий-эстетикалык баалуулугу, коомдук-саясий көз карашта-

ры, адеп-ахлактык түшүнүктөрдү берүү чеберчилиги сыяктуу окуучуларга керек түшүнүктөрдү берип турат. Албетте, бул маалыматтар окуучуларды теориялык билим менен жабдып, талаш-тартышка түшө турган маселелерге карата даярдыктарды көрүүгө шарт түзүп берет.

2) Акындын чыгармачылыгындагы көркөм-эстетикалык жактан оң баа берген маалыматтар. Мындай маалыматтар мугалим тарабынан өзүнчө топтоштурулуу менен эгерде окуучулар үч топко бөлүнгөн болсо, алардын бирине, ал эми беш топко бөлүнгөн болсо алардын экисине тапшырма катары берилиши натыйжалуу болуп саналат. Тактап айтканда, жаш өзгөчөлөлүгүнө жараша окуучулар чыгаан адабиятчылардай ойлоно албай тургандыгы белгилүү. Бирок мугалим алардын дээрлик бардыгы сабакка активдүү катышуусу керек деп эсептей турган болсо, анда окуучулардын санын аз кылып топторду көп түзгөнү ыңгайлуу. Анткени, топто окуучулардын саны канчалык аз болсо, алар ар бирине ошончолук сабакта талкууга алынып жаткан маселеге катышууга аргасыздык түзүлөт. Экинчиден, балдар Калыгул Бай уулунун чыгармачылыгына таандык эстетикалык баалуулуктарды “таап”, классташтарынын алдына алып чыгууга бардык учурда эле дараметтери жетпей калышы мүмкүн, мына ошондой шартта биринчи топко бул багыттагы маалыматтар менен даярданган экинчи топ жардамга келишине топтордун арбын болушу шарт түзөт.

3) Акындын чыгармачылыгына терс баа берген адабий-эстетикалык көз караштар же маалыматтар. Практика учурунда байкалгандай, кээ бир мугалимдер окуучуларга Калыгул Бай уулунун чыгармачылыгына байланышкан мындай көз караштарды туура эмес деген учурлар да кездешти. Бирок, окуу процессинде эксперименттин жүрүшү көрсөткөндөй, окуучулардын бул багыттагы негизги адабий-эстетикалык көз караштарын калыптандырууда мындай мазмунга ээ болгон адабиятчылар менен философтордун ой-пикирин берүү жана класста андай көз караштарды

талкуулоо балдардын эстетикалык табитинин туура калыптануусу үчүн маанилүү кызмат кылат. Тактап айтканда, Калыгул Бай уулунун чыгармачылыгын балдар менен талкууга алууда мындай карама-каршылыктуу пикирлерди берүү, аталган акындардын чыгармачылыгына карата айтылган эстетикалык ойлордун да тарыхый баскан жолу бар экендигин, ал эми окуучулар өз көз карашында алардын бирин тандоосуна мүмкүндүк бардыгын, бирок кандай көз карашты жактабасын баары бир аларды аргументтештирүү зарылдыгын, качан жан дүйнөдө ал көз карашка карата ишеним болгондо гана андай эстетикалык ойлор таасирдүү болоорун мугалим сабактагы талаш-тартыш процессинде ар бир балага туюндуруп, ошол эле мезгилде өз ой-пикирин коргоо шарт түзгөнү маанилүү боло турганын байкадык.

Ал эми эксперименттик практика көрсөткөндөй, кошумча топту аталган акындын өмүрү, чыгармачылыгы боюнча маалымат берүүчүлөргө да түзүү анча натыйжалуу болбойт. Тактап айтканда, акындын өмүр таржымалы боюнча маалыматтарды берүүчү эки топтун болушу сабак учурунда алардын бирөөнүн “бош калуусун” шарттоо менен бирге, окуучулар арасында көтөрүлгөн маселеге карата кызыкчылыктын солгун болушуна өбөлгө түзгөндүгү байкалат. Ошондуктан, окуучуларга Калыгул Бай уулунун чыгармачылыгына байланышкан маалыматтарды берүүдө бир гана топтун болушу маанилүү деп эсептедик.

Убакыттын туура көзөмөлдөнүшү үчүн мугалим сабакта талкууга алына турган гана фактылык материалдарын же аталган акындардын өмүрү, чыгармачылыгына таандык маалыматтарды берүүдө балдарга кызык, талаш-тартышты туудурбай тургандарын тандап бергени ыңгайлуу экендигин атай кетели. Маселен, биз К.Бай уулунун өмүр таржымалын окуучуларга сунуш кылууда үч түрдүү маалыматтарды берип көрдүк. Алгач балдарга салттуу форма катары белгилүү болгон төмөнкү маалыматты бердик:

“Калыгул реалдуу жашагандыгы күмөн туудурбай турган, ошону менен бирге эле аты, иштеген иштери легендага айланып, “Калыгул олуя” — деген лакап ысмы аңыз кептердеги Асан кайгы, Токтогул ырчы, Толубай сынчы, Жээренче чечен, акыл Карачач сыяктуу ысымдар менен бир катар айтылып калган улуу инсан.

Болжол менен Калыгул XVIII кылымдын акыркы чейрегинин ичинде дүйнөгө келип, XIX кылымдын биринчи жарымын толук кереген делинип эсептелинет. Окумуштуулар арасында кабыл алынып пайдаланылууда жүргөн салт боюнча ал адам 1785-жылы туулуп, 1855-жылы бул дүйнөдөн кеткен. Бирок, ошол эки датанын экөө тең, айрыкча биринчиси, чынында шарттуу. Анткени кандайдыр жазылып сакталган так доку-

ментке эмес, жоромол имишке негизделип белгиленген — эл арасында «Калаке Ормондон үч жылдан кийин туура жетимиш жаш курагында дүйнөдөн көчкөн» — делген аңыз кабар айтылары белгилүү. Ошол имишке таянып 1922-жылы эл арасынан оозеки айтылган көркөм чыгармаларды чогултуп-жазып жүргөн фольклорчу Каюм Мифтаков «Калыгулдун өз уулунан уккамын» — деген манасчы Сагымбайдын айтуусу боюнча «Калыгул акын 1785-жылда дүйнөгө келип, 1855-жылда Ысык-Көлдүн күнгөйүндө Ак-Сууда өлгөн»¹ — деп жазат.

Окуучуларга бул маалымат айныгыс чындык катары кабыл алынышы мүмкүн. Мына ошондо мугалим интерактивдүү сабактарга мүнөздүү болгон ыкма “акыл-эс чабуулун” окуучуларга колдонот, б. а. окумуштуу С.Мусаевдин К.Бай уулунун жарык дүйнөгө келиши жөнүндө айткан төмөнкү сөздөрүн слайд аркылуу сунуштайт:

“Акылмандын өз уулу деле манасчыга айткан маалыматын кандайдыр кадиксиз даректүү жазма булакка эмес, эл арасында сакталган оозеки кабарга негизделип айтканы күмөнсүз. Анын үстүнө Ормон кан өлгөндөн үч жыл өткөндөн кийинки 70 жаш куракты конкреттүү датага Сагымбай манасчы эмес, К. Мифтаков өзү которуп жазган болуусу да мүмкүн.

Ормон кан өлгөн дата 1852-жыл экендиги илимде такталып, жалпы үчүн күмөн туудурбай турган кадиксиз факты катары кабыл алынган. Ошондон үч жыл өткөндө дүйнөдөн кайткан адам 1855-жылы өлгөндүгү талашсыз чындык. Ал эми ошол адамдын туура 70 жашта экендиги ырас болсо, Калыгулдун 1785-жылы туулганы да күмөнсүз болмок. Бирок Калыгулдун 1855-жылы туура жетимиште экендиги али тактоону талап кылат. Анткени эл айткан Калакенин жетимиш жаш курагында көз жумушу кайсыл жыл сүрүүгө негизделген? Эгер бүгүнкү жалпы кабыл алынган ык менен баланчанчы жылы туулган да, түкүнчөнчү жылы өлгөн делсе бир эсеп, ал эми ошол Калыгул жашаган шарттагы кеңири колдонулган кыргыздардын жыл сүрүү ыгы менен эсептелсе такыр башка нерсе, анда жарык дүйнөдө жашаган чыныгы жаш эсеби бирге кемип калат, б. а. Калаке жетимиште эмес, алтымыш тогуз жашында көз жумган болот. Себеби ар бири белгилүү айбан аты менен аталып, он эки жылда бир айланып туруучу кыргыздардын жаш сүрүү эсеби боюнча баланын курсакта жаткан убагы бир жаш деп саналып, чыныгы жашы он экиге келгенде он үч катары эсептелип, мүчөлгө кошулат да, андан кийинки мезгил он эки жыл бирден

¹ Кыргыз илимдер улуттук академиясындагы кол жазмалар фондусу, инв. № 57, 3-бет.

мүчөл болуп жүрүп олтурат. Демек Калакенин туулган жана өлгөн даталары так болуш үчүн кыргыздардын жыл сүрүү эсебиндеги ал адамдын туулган жылынын аты аталып, ошондой эле өлгөн жылы да көрсөтүлүп, эсеп кыргыздар мурда пайдаланган жыл сүрүүнүн негизинде экендиги эскертилгенде тактык болмок (албетте, андай ык менен кылым да, ошондой эле жүз жыл ичиндеги мезгилдин өзү да такталышы кыйынга турарын моюнга алуу жөн).

Ошентип Калыгул олуя 1785-жылы же 1786-жылдардын ичинде туулуп, 1855-жылы 69, же 70 жаш курагында дүйнөдөн кайтыптыр»¹.

Маалыматтык мындай берилиши окуучуларга бир топ кызыктуу да болуп саналат. Экинчиден, балдар үчүн талаш-тартышты, акыл-эсин калчап ойлоно турган маалыматтар окуучулардын ар бир маалыматты терең анализдөөгө, айрым тарыхый булактарга да сын көз менен кароого негиз болуп берет да, ар бир сунушталган адабий-теориялык маалыматты айныгыс чындык катарында эмес, алар да кимдир бирөөнүн жеке көз карашы экендигин байкоого мүмкүнчүлүк түзөт. Үчүнчүдөн, айтып койгон ой-пикирлердин баарын механикалык түрдө жаттай бербестен, ал көз караштардын тегерегинде ойлоноу керектигин да окуучуларга «үйрөтөт». Адабият мугалими сабактын нугун талаш-тартышка карата гана бура бербестен, анда өтө маанилүү болгон ойлорду аталган акындардын чыгармачылыгын изилдеген окумуштуулардын ойлору менен берип койгону деле оң. Маселен, Калыгул Бай уулунун атасы Бай Сарыбагыш уруусунун ичиндеги оокаттуу адамдардын биринен болгондугун, анын манаптар тукумунан экендигин, ага карабастан эл башкаруу ишине тикелей катышпагандыгын, анын мансаптык даражасы болгону эч жерде айтылбагандыгын Б.Кебекованын «Калыгул Бай уулу»² аттуу макаласынан слайд катары алынып, кыскартылып берилгени окуучуларга таасирдүү болоорун эскертебиз.

Анткени, слайдда сүйлөмдөр окуучулар үчүн түшүнүктүү, кур мактоолордон алыс, эмоционалдуу-экспрессивдүүлүктөн тыш турганы менен айырмаланат. Тактап айтканда, Калыгулдун өзү бий даражасына ээ адам болгондугу, бирок, ал кызмат абалына ыйгарылган атайы мансап эместиги, б. а. К. Бай уулунун эл ичинде аткарган ишинин калыстыгы үчүн гана эл атынан берилгендиги айтылууга тийиш. Ошондой эле мугалим буга байланыштырып ошол доордун эл башкаруу

өзгөчөлүгүн, мансаптык орундарын, адеп-ахлактык түшүнүктөрүн, калк аныктап койгон, эстетикалык маңызга ээ категорияларын, этикалык сапаттык белгилерин окуучулар теманы талкууга алып жаткан мезгилде түшүндүрө кетүүсү жөн. Балдарга өткөн доордун коомдук-саясий, эстетикалык баалуулуктары кеңири жетүүсү үчүн К.Бай уулуна берилип келген «бий» эпитетинин маани-маңызын ачып бергени таасирдүү болот. Маселен, биз дал ушул моментте С.Мусаевдин төмөнкү сүйлөмдөрүн слайд катары балдарга көрсөттүк. «Адатта «бий» — делген эпитет Калакенин чынчылдык, калыстык белгилерин туюнтуу маанисинде көбүрөөк колдонулат (бий — делген наам-мансап кыргыздардын турмушунун илгерки мезгилдеринин бир учурларында уруу башчысынын даражасын туюнтуп, кийинчерээк уруу ичиндеги, же уруулар арасындагы доо, чырчатак ж. б. мамилелерди тескеп, адат-салт негиздерине таянып калыс чечим чыгаруу милдетин аткаруучу атайын адамдарга ыйгарылуучу кызматтык белгиге айланган экен)»¹.

Экинчиден, адабият мугалими киришүү сабагында Калыгул Бай уулунун чыгармачылыгына байланышкан маалыматтарды берүүдө даяр калыптанып калган даталарды гана сунуш кылбастан, окуучулар элестетип, көркөм аңдаштырууга мүмкүн болгон кырдаалдарга токтолгону балдардын адабий-эстетикалык ой жүгүртүүсүнө оң натыйжа бере тургандыгы байкалды. Тактап айтканда, К.Бай уулунун чыгармачылыгы боюнча эзелтеден бери эл арасында айтылып жүргөн аңыз кептерге токтолуп, алардын арасынан окуучуларга таасирдүү боло тургандарын да тандап сунуштаган учур сабактын билим берүүчүлүк касиетин арттыра тургандыгын белгилей кетели. Маселен, Калыгул Бай уулунун замандашы, кыргыздын акыны Нурмолдонун өз мезгилинде ырдаган төмөнкү саптарын окуучуларга сунуштоо бир кыйла таасирдүү болуп саналат.

«Олуя төкмө Калыгул,
өз элинин анык уул.
Пайгамбардык керемет,
Ширесинде канык уул.
Эки ийнинде периште,
Ниме болот айтадыр.
Келечекти сүйлөгөн
Келе турган санаттыр»¹.

Мындан тышкары, анын чыгармачылыгы жөнүндө айтылган ойлор, акындык өзгөчөлүгүн даңазалаган сөздөр эң көп болсо да, мугалим алар

¹ Мусаев С. Калыгул акылман. – Китепте: Акылман Калыгул. – Бишкек, Шам, 2000, 152-бет

² Кебекова Б. Калыгул Бай уулу. – Китепте: Кыргыз Эл ырчыларынын тарыхынын очерктери. – Бишкек, Турар, 2009, 251-254-беттер

³ Мусаев С. Калыгул акылман. – Китепте: Акылман Калыгул. – Бишкек, Шам, 2000, 153-бет

⁴ Адиев Н. «Калыгул Кыргыздын Нострадамусу» аттуу макаласынан алынды. – Китепте: Акылман Калыгул. – Бишкек, Шам, 2000, 124-бет

дын арасынан окуучулардын эстетикалык табитин ойгото тургандарын гана тандап, кабыл алууга ыңгайлаштырып бергени оң. Слайдка түшүрүлгөн көз караштар төмөнкү багыттарды камтыганы таасирдүү болот деп эсептейбиз.

К.Бай уулунун чыгармачылык жүзүн ача алган улуу адамдардын ой-пикирлери, көз караштары;

Кыргыз элинин тарыхында из калтырган замандаштарынын, аны көргөн адамдардын баяндоолору, сүрөттөөлөрү;

Эл арасынан иликтенип жыйналган жана укумдан-тукумга оозеки айтылып келген материалдардын алынган үзүндүлөрү;

Калыгулдун эл ичинде түзүлгөн, легендалар менен курчалган образы, ошого байланышкан элестүү сөздөр, фразалар;

Калыгулдун окуучуларга өтө таасир берүүчү ыр саптары, ырларынан үзүндүлөр, ж. б.

Биздин тарых улуу инсандарга канчалык бай болбосун, кыргыз элинде бир гана Калыгул бар экенин окуучулардын бардыгы терең түшүнүп, анын башка акындардан эмнеси, кайсы чыгармалары аркылуу өзгөчөлөнүп тура тургандыгын айырмалап билүүгө сунушталган слайддар негизги бул багыттагы милдетти аткармакчы. Тактап айтканда, адабият мугалими Калыгул олуядай алтын жаак, жез тандай, келечекти көрө билгендигин окуучуларга билдирүүгө максаттанууга тийиш.

Алардын өмүр таржымалын, чыгармачылыгын интерактивдүү окутууда ар бир берилген маалымат аталган акындын чыгармачылык бөтөнчөлүгүн гана туюндурбастан, алар элдин бактысына жаралып, өз элинин жашоо-тиричилигин көркөм чагылдыруу боюнча эч кимди алдына чыгарбай турган акын экендигин, андай атагы таш жарган адамдар дүйнөдө сейрек болорун, алардын өз чыгармаларына таянуу, алардан алынган үзүндүлөр, алардын чыгармалары жөнүндө айтылган белгилүү адамдардын ойлоруна, окуучулардын көз караш-пикирлерине таянган слайддар менен ачып берүүгө адабият мугалими ар бир сабактын нугун бурууга милдеттүү.

Адабият мугалиминин интерактивдүү окутуудагы чыгармачылык аракетин, класстагы бардар менен иштешүүдөгү чеберчилигин тигиндей же сөзсүз мындай болушу керек деп чектөөгө болбойт. Мисалы, Калыгул Бай уулунун чыгармачылыгын окутууда мугалим ар бир окуучунун айткан ойлорун, ал жерде топтордун арасындагы талаш-тартыштын жыйынтыгын толугу менен төмөнкүдөй ойлорго алып келгени туура:

1) Калыгул акындык олуялыгын – адеп-ахлактык жактан тазалыгын, дааратын үзбөй дайыма кристаллдай таптаза жүргөнүн, теспеси болгон колунда болуп, ислам динин бек тутуп, ыйманда

жүргөнүн, келечекти көргөндөй айтып турганын, дайыма куюлуштуруп, элдин оюнда баккан адеп-ахлак түшүнүктөрүн жез тандай акын катары образдуу даана айтканын, кыргыздардын турмушунда боло турган адепсиз көрүнүштөрдү сындагандыгын, көр окат, бекер жана опасыз дүйнө үчүн жулунбай, бир Кудайга ишенип, дин жолунда жүрүп, акындык өнөрүн касиеттүү сөздөрүн дал ошол диний ишенимдерге байланыштырып берүүгө умтулганын, болгон дүйнө кабылдоосун ушул багыт менен берүүгө аракеттенгендигин окуучуларга түшүндүрүү;

2) Калыгулдун адамдык сапаттарын - тандан эрте тургандыгын, жайнамасын көтөрүп, дайыма туура жана түз жүрүүгө аракеттенгендигин, кыргыздын балдары ыймандуу болсун деп, диний, адеп-ахлактык ишенимдерди дайыма кармагандыгын, эл арасында адепсиз көрүнүштөрдүн өтө көп болуп бара жатканына нааразы болуп, ырларын ушул багытка арнагандыгын, кыргыз элинин бейкут жана байкерчиликте жашоосу үчүн кагазга жазып калтырылган шарият эрежелерин да өзү туура кармап, башкаларды да аны кармоого чакырганын, эл турмушунун начарлашын ушул бейадеп көрүнүштөргө байланыштарын окуучулар менен бирдикте талдоого алуу;

3) Калыгулдун дүйнө кабылдоосуна байланышкан түшүндүрмөлөргө - акындын чыгармачылыгына байланыштуу айтылып келе жаткан мистикалык ойлорго - башынан Кыдыр колдоп, ырларды айтып берчү периштенин жанынан кетпей жүргөндүгүн, оозуна ырлар өзүнөн-өзү келип, төгүлүп кеткендигин, окуп билим албай туруп эле, адамды таң калтыра турган чыгармаларды жаратканын, андай өзгөчөлүктүн сырлары эмнеде экендиги азыркы мезгилге чейин билинбей, Калыгулдун артыкча сапаты катары көрүнгөндүгүн, анын чыгармаларында сүрөттөлгөн окуялардын ушул мезгилге чейин кантип берилгени аныкталбай келе жаткандыгын, далай чыгармалары эл арасында сакталбай калгандыгын, кыргыз менен казака белгилүү болгон сөздөрү, ырлары ушул мезгилге чейин кантип жаралганы табышмак бойдон тургандыгын, натыйжада каадалуу сөздөн сүйлөгөн нечен кыйын чечендер азыркыга чейин колдонуп келе жаткандыгын, аны менен айтышам деп келгендердин сөз таба албай сүрдөгөнүн, ошол мезгилдеги караңгы эл эле эмес, азыркы академиктер да «кайран гана олуя, келечекти баамдап, көрө билип сүйлөгөн», деп тамшангандыгын окуучулар менен бирге талдоо аркылуу акындын чыгармачылыгы кандай өзгөчөлүк менен жаралгандыгына карата адабий-эстетикалык көз караштарды тактоо;

4) К. Бай уулунун чыгармачылыгына арналган көз караштарды - улуу адам катары туулганда эле кереметтүү болуп төрөлгөндүгүн, аны ал жө-

нүндө айтылган эл арасындагы уламыш, легендаларга таянуу менен кереметтүүлүгү жөнүндө карыялардан уктук эле деп айтылган ар кандай жакшынакай сөздөргө талдоо жүргүзүү;

Маселен, алардын арасынан ар кандай айтылган сөздөрдү тактоо, өзгөчө ал жөнүндө кеп болуп келе жаткан Калыгул төрөлгөндө аркасында жалы, көзүндө калы, тилинде мөөрү бар экен» деген сыяктуу сөздөрдүн маанисин ачып туюндуруу. Окуучулар менен турмуш чындыгына туура келе турган, кээ бир учурда андан таптакыр алыстап кеткен адамдардын түшүндүрмөлөрүн тактоо, же болбосо:

Эл башкарган мыктылар

Сүрдөгөндөн жүдөгөн.

Шайкелеңдик иштерди

Жаш кезинен билбеген.

Алган жарын ардактап,

Башканы карап күлбөгөн.

Олуя экен жарыктык,

Кристаллдай таптаза,

Бүткөн бою бүт алтын.

Мындай таркатма материалдарды берүү адабият мугалими үчүн окуучуларды талаштыруу максатында эмес, К.Бай уулунун адабий-эстетикалык көз караштарынын калыптануусу эл арасында диний-мистикалык дүйнө тааным аркылуу калыптангандыгын түшүндүрүү багытында болууга тийиш. Тактап айтканда, К.Бай уулу өзүнүн ырларын ошол мезгилде калк арасында абдан таасирдүү болгон ислам дининин эрежелери-

не, дүйнө кабылдоонун ошол динге таандык нормаларына, элге жетимдүү шарияттын дидактикалык талаптарына жана исламдын диний түшүнүктөрү аркылуу кеңири жайылган «акыр заман» дүйнө таанымына таянгандыгын окуучуларга жеткирүүгө мындай мамиле бир кыйла жеңилдик түзөт.

Адабияттар:

1. Адиев Н. «Калыгул Кыргыздын Нострадамусу». – Китепте: Акылман Калыгул. . – Бишкек, Шам, 2000

2. Байгазиев С. Окутуунун интерактивдик методу.- Бишкек, 2004 Акылман Калыгул. – Бишкек, Шам, 2000

3. Ишекеев Н. Кыргыз адабиятын мектептерде окутуунун тарыхы. – Бишкек, 1994;

4. Кебекова Б. Арстанбек Буйлаш уулу. // Кыргызстан маданияты, 1993, 1-сентябрь, №30.

5. Мусаев С. Калыгул акылман. – Китепте: Акылман Калыгул. – Бишкек, Шам, 2000

6. Орозалиев Д. Калыгулдун олуялыгы жана көрөгөчтүгү. // Кыргыз туусу, 2009, №4, 20-январь.

7. Рысбаев С. Кыргыз элдик макал-лакаптагы урпакты адеп-ахлакка, элдик этикага калыптандыруу идеялары. // Социальные и гуманитарные науки, № 1-2, 2001

8. Тоголок Молдо. Калыгул жөнүндө. // Заман Кыргызстан, 1996, 14- июнь, № 24